

Rozdział I. Pojęcie postępowania cywilnego, rodzaje i tryby

1. Pojęcie postępowania cywilnego

Omówienie etapu związanego z przygotowaniem rozprawy należy rozpocząć od zdefiniowania postępowania cywilnego, jak również poszczególnych jego rodzajów. Źródłem terminu „postępowanie” dopatruje się w doktrynie w prawnym znaczeniu łacińskiego słowa „*processus*”, stosowanego do oznaczenia postępowania sądowego, którego zaczęto używać w średniowieczu w prawie włosko-kanonicznym wraz z dodatkiem przymiotnika „*iudicarius*”¹.

W ramach formułowanych w doktrynie definicji postępowania cywilnego dominuje ujęcie celowościowe, według którego postępowanie cywilne to działalność człowieka mająca osiągnąć określony cel, który można określić jako zabezpieczenie i ochrona norm wynikających z prawa materialnego². W takim ujęciu przepisy procesowe stanowią zespół dyrektyw instrumentalnych służących do skutecznej realizacji założonych celów, a samo postępowanie cywilne przyjmuje charakter instrumentalny (celowościowy). Według stanowiska W. Berutowicza postępowanie cywilne jest działalnością celową, ustanowioną jako sposób osiągania celów społecznych w ramach utrzymania porządku prawnego w określonych przejawach życia społecznego³. Działalność człowieka składająca się na postępowanie cywilne jest różnie określana przez przedstawicieli doktryny, a mianowicie jako kompleks czynności⁴, jako działanie ludzkie⁵, czy też jako działalność organów i uczestników⁶. Natomiast

¹ W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2020, s. 29.

² Zob. Ł. Błaszczak, w: E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2013, s. 13.

³ W. Berutowicz, *Funkcja postępowania cywilnego w Polsce Ludowej*, w: J. Jodłowski (red.), *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego. Zbiór studiów*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974, s. 9.

⁴ M. Waligórski, *Proces cywilny. Funkcja i struktura*, Warszawa 1947, s. 13.

⁵ W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2008, s. 23.

według poglądu W. Siedleckiego, na pojęcie postępowania cywilnego składają się różnego rodzaju postępowania sądowe oraz pozasądowe (mediacja, arbitraż), których głównym zadaniem jest rozpoznanie sprawy cywilnej w rozumieniu art. 1 KPC⁷, a zatem służą urzeczywistnieniu norm prawnych obowiązujących w zakresie stosunków prawnych wynikających z prawa cywilnego, prawa rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy, jak również stosunków prawnych z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz innych stosunków prawnych, do których przepisy Kodeksu postępowania cywilnego stosuje się z mocy ustaw szczególnych. Powyższa definicja akcentuje zarówno celowościowy, jak i systemowy charakter postępowania cywilnego. W przypadku systemowego spojrzenia na postępowanie cywilne istotne znaczenie ma określenie związków zachodzących między poszczególnymi rodzajami postępowania cywilnego (elementami systemu postępowania cywilnego). Z kolei według stanowiska S. Cieślaka⁸, określenie tych związków pozwala ustalić, czy w konkretnej sprawie cywilnej jej załatwienie następuje:

- 1) wyłącznie w ramach jednego rodzaju postępowania wskazanego przez prawo lub wybranego przez uczestnika;
- 2) w ramach kilku rodzajów postępowań, które znajdują zastosowanie jednocześnie (w jednym postępowaniu cywilnym lub kilku z nich) lub w sposób następczy albo też w sposób równoległy.

Obydwa wskazane sposoby definiowania pojęcia postępowania cywilnego są przydatne w perspektywie problematyki podejmowanej w ramach niniejszego opracowania. Po pierwsze, wskazują że postępowanie cywilne stanowi działalność organów i uczestników postępowania, na którą składa się zbiór czynności procesowych podejmowanych przez te podmioty. Po drugie potwierdzają, że podejmowane czynności procesowe następuje w określonym celu z inicjatywy uprawnionych podmiotów, a w szczególności, że działalność organów i uczestników postępowania powinna zmierzać do osiągnięcia celu postępowania cywilnego – urzeczywistnienia norm prawa materialnego. W tym zakresie postępowanie cywilne realizuje doniosłe funkcje społeczne – ochronną (gwarancyjną) i prawną. Funkcja ochronna postępowania cywilnego służy ochronie zarówno interesu indywidualnego, jak i interesu ogólnego (ładu

⁶ J. Jodłowski, w: J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2009, s. 23–24.

⁷ Zob. W. Siedlecki, *Zarys postępowania cywilnego*, Warszawa 1968, s. 8; W. Siedlecki, w: Z. Świeboda, W. Siedlecki, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2001, s. 26–27.

⁸ Zob. S. Cieślak, *Powiązania wewnątrzsystemowe*, *op. cit.*, s. 22–23.

społecznego)⁹. Ochrona interesu indywidualnego prowadzi równocześnie do ochrony interesu ogólnego, rozumianego jako poszanowanie prawnie określonych wartości, dlatego czynności podejmowane przez organy postępowania mają doniosłe znaczenie społeczne i powinny doprowadzić do sprawnego rozpoznania sprawy cywilnej z poszanowaniem konstytucyjnych zasad wymiaru sprawiedliwości oraz naczelnych zasad procesowych. Funkcja ta polega również na kształtowaniu się pożądanych postaw podmiotów prawa, co jest urzeczywistniane poprzez sam fakt prawnego uregulowania postępowania cywilnego¹⁰. Z kolei funkcja prawna postępowania cywilnego polega na wyjaśnieniu treści obowiązujących norm prawnych, rozwijaniu prawa, legitymizowaniu wydawanych przez sądy orzeczeń¹¹ oraz zapewnieniu ich skuteczności i wykonalności.

Jak słusznie dostrzega *W. Berutowicz*, funkcja postępowania cywilnego określa w istocie treść każdego niemal przepisu Kodeksu postępowania cywilnego, gdyż struktura zarówno całego postępowania, jak i poszczególnych instytucji oraz czynności procesowych, jest bezpośrednio zależna od spełniania wskazanych funkcji¹². Funkcje postępowania cywilnego nie istnieją bowiem obiektywnie, niezależnie od samego postępowania cywilnego. Funkcje te stanowią element postępowania (każdego typu i rodzaju postępowania)¹³.

W tym kontekście czynności organów postępowania powinny zmierzać do jak najpełniejszej realizacji założonych funkcji, m.in. poprzez postrzeganie wykładni prawa jako działania adaptacyjnego, którego celem jest dostosowanie prawa do dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości społecznej (wykładnia celowościowa) oraz sprawnego prowadzenia postępowania cywilnego. Zgodnie z art. 6 § 1 KPC sąd (organ postępowania) powinien przeciwdziałać przewlekaniu postępowania i dążyć do tego, aby rozstrzygnięcie nastąpiło na pierwszym posiedzeniu, jeżeli jest to możliwe bez szkody dla wyjaśnienia sprawy.

W kontekście powyższych rozważań, istotę pojęcia postępowania cywilnego dobrze oddaje definicja przedstawiona przez *Ł. Błaszczaka*, zgodnie z którą postępowanie cywilne to prawnie zorganizowane działania sądów

⁹ S. Włodyka, Pojęcie postępowania cywilnego i jego rodzaje, w: *J. Jodłowski* (red.), Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego, Wrocław 1974, s. 285.

¹⁰ Zob. S. Cieślak, Formalizm postępowania cywilnego, Warszawa 2008, s. 58–59.

¹¹ Zob. H. Mądrzak, w: H. Mądrzak, E. Marszałkowska-Krześ, Postępowanie cywilne, Warszawa 2003, s. 6.

¹² W. Berutowicz, Funkcja postępowania cywilnego, *op. cit.*, s. 31.

¹³ S. Włodyka, Pojęcie postępowania cywilnego, *op. cit.*, s. 282.

i kompetentnych organów, z udziałem zainteresowanych podmiotów, podejmowane w celu udzielenia ochrony prawnej, urzeczywistnienia konkretnej normy prawnej poprzez rozpoznanie i rozstrzygnięcie sprawy cywilnej w rozumieniu przepisu art. 1 KPC¹⁴.

2. Poszczególne rodzaje postępowania cywilnego

Na postępowanie cywilne składają się **postępowania sądowe**, które podlegają rozpoznaniu przez sądy powszechne i Sąd Najwyższy, a także **postępowania pozasądowe**, które podlegają prowadzeniu (ewentualnie rozpoznaniu) przez inne niż sądy organy lub podmioty do tego upoważnione. Do postępowania pozasądowego zalicza się: postępowanie przed sądami polubownymi (arbitraż), postępowanie przed mediatorem (mediację), postępowanie przed komisjami pojednawczymi w sprawach z zakresu prawa pracy oraz postępowania przed notariuszem, w sprawach spadkowych, w których kompetencje sądu zostały scedowane na notariuszy.

2.1. Rodzaje postępowań cywilnych

Zgodnie z systematyką Kodeksu postępowania cywilnego postępowanie sądowe można podzielić na: postępowanie rozpoznawcze, postępowanie zabezpieczające oraz postępowanie wykonawcze. Wyróżnia się również podział postępowań cywilnych, w którym jako kryterium wyodrębnienia przyjęto cel danego postępowania. W takim ujęciu wyróżnia się: postępowanie rozpoznawcze, którego celem jest udzielenie ochrony prawnej danemu podmiotowi poprzez rozpoznanie sprawy i wydanie merytorycznego rozstrzygnięcia w sprawie oraz postępowanie wykonawcze, którego celem jest przymusowe wyegzekwowanie praw stwierdzonych w wyniku przeprowadzonego postępowania rozpoznawczego. W ramach wskazanego podziału wyróżnia się ponadto postępowania pomocnicze, tj. takie, których celem jest rozpoznawane kwestii incydentalnych lub ubocznych (tzw. wpadkowych), związanych z toczącym się lub mającym dopiero zostać wszczętym postępowaniem. Postępowania pomocnicze mogą mieć dwojaki charakter, wyróżnia się:

- 1) postępowania pomocnicze samoistne, do których zalicza się postępowanie pojednawcze, postępowanie zabezpieczające, postępowanie klauzu-

¹⁴ Ł. Błaszczak, w: E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie*, *op. cit.*, s. 5.

lowe, postępowanie o uznanie lub stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej, postępowanie o wyjawienie majątku;

- 2) postępowania pomocnicze niesamoistne, do których zalicza się postępowanie o przywrócenie terminu do dokonania czynności procesowej, dochodzenie w celu ustalenia wartości przedmiotu sporu.

Szczególnym sądowym postępowaniem cywilnym jest postępowanie upadłościowe, które ma mieszany charakter, gdyż jest to postępowanie rozpoznawczo-wykonawcze, którego istotę stanowi egzekucja uniwersalna (zob. art. 229 PrUpad), oraz postępowanie restrukturyzacyjne (zob. art. 209 PrRestr).

2.2. Relacje pomiędzy poszczególnymi postępowaniami cywilnymi

Aby zapewnić osiągnięcie celu postępowania cywilnego, jakim jest załatwienie sprawy cywilnej w rozsądnym terminie, w taki sposób, który zapewnia równość uczestników postępowania, racjonalność i efektywność postępowania¹⁵, konieczne jest zapewnienie spójności poszczególnych rodzajów postępowania cywilnego, a więc uczynienia z postępowań cywilnych uporządkowanego zbioru elementów (postępowań) tworzących jeden system¹⁶. Do osiągnięcia wskazanej spójności konieczne jest prawidłowe zrozumienie powiązań wewnątrzsystemowych występujących w ramach postępowania cywilnego przez organy postępowania. Wyjaśnienie rodzaju i sposobu ukształtowania powiązań wewnątrzsystemowych pozwoli organowi postępowania ocenić, czy dany element systemu postępowania cywilnego (rodzaj postępowania cywilnego) wyłącza zastosowanie innego elementu (zasada wyłączności), lub czy w celu załatwienia danej sprawy cywilnej można lub też należy zastosować w sposób jednoczesny lub następczy kilka elementów tego systemu (zasada kumulacji)¹⁷.

Zgodnie z zasadą wyłączności, w celu załatwienia konkretnej sprawy cywilnej przewiduje się wyłącznie jeden z elementów systemu, mimo że potencjalnie sprawa nadaje się do załatwienia w obu rodzajach postępowań. Kształtowanie powiązań według zasady wyłączności jednego z postępowań przyczynia się do

¹⁵ S. Cieślak, *Formalizm op. cit.*, s. 56–57.

¹⁶ S. Cieślak, *Powiązania wewnątrzsystemowe, op. cit.*, s. 96.

¹⁷ *Ibidem*.

uproszczenia całego systemu i czyni go bardziej przejrzystym i czytelnym zarówno dla uczestników, jak i organów postępowania¹⁸.

Zasada kumulacji jest bardziej złożona, gdyż przejawia się w kilku postaciach. Z jednej strony kumulacja postępowań może prowadzić do załatwiania konkretnej sprawy cywilnej przy równoczesnym zastosowaniu przepisów regulujących zbiegające się postępowania albo też do następstwa jednego postępowania po drugim, jednak w ramach raz wszczętego postępowania¹⁹. W takim przypadku z praktycznego punktu widzenia konieczne jest ustalanie przez organy postępowania kolejności zastosowania przepisów normujących odmienienie sposobu postępowania w konkretnych sytuacjach procesowych w obu zbiegających się postępowaniach, gdyż mamy do czynienia z krzyżowaniem się postępowań. Z drugiej strony kumulacja może polegać na równoległym przebiegu dwóch oddzielnych postępowań cywilnych w celu załatwienia tej samej sprawy²⁰.

3. Tryby postępowania cywilnego

Cywilne postępowanie rozpoznawcze nie ma charakteru jednolitego, ponieważ występują dwa tryby, w ramach których następuje rozpoznanie i rozstrzygnięcie w przedmiocie żądań stron lub wniosków uczestników postępowania. Merytoryczne rozstrzygnięcie może bowiem zostać wydane w ramach postępowania procesowego lub postępowania nieprocesowego. O tym, w jakim trybie powinna zostać rozpoznana dana sprawa cywilna, decyduje treść zgłoszonego żądania. Stosownie do art. 201 § 1 KPC przewodniczący bada, w jakim trybie sprawa powinna być rozpoznana oraz czy podlega rozpoznaniu według przepisów o postępowaniu odrębnym, wydając w tym zakresie odpowiednie zarządzenia. O trybie postępowania decyduje treść żądania zgłoszonego przez stronę postępowania domagającą się udzielenia ochrony prawnej. Zakres powyższego obowiązku interpretować należy jednak przy uwzględnieniu zasady dyspozycyjności postępowania, wyrażającej się w tym, że to strona wszczynająca sprawę określa jej przedmiot.

¹⁸ S. Cieślak, Powiązania wewnątrzsystemowe, *op. cit.*, s. 127.

¹⁹ *Ibidem*, s. 128.

²⁰ *Ibidem*.

3.1. Tryb procesowy

Zasadniczym trybem postępowania rozpoznawczego jest proces. Zgodnie z art. 13 § 1 zd. 1 KPC sąd rozpoznaje sprawy w procesie, chyba że ustawa stanowi inaczej. Istotą postępowania procesowego (procesu) jest istnienie sporu pomiędzy stronami tego postępowania, który ma zostać rozstrzygnięty przez sąd. Natomiast postępowanie nieprocesowe z założenia ma charakter nie-sporny, a katalog spraw rozpoznawanych w tym trybie został określony enumeratywnie.

W ramach postępowania procesowego wyróżnia się postępowanie zwykłe, które dotyczy rozpoznania ogółu spraw cywilnych oraz postępowania odrębne, które zawierają odmienności w stosunku do postępowania zwykłego ze względu na rodzaj sprawy. Do postępowań odrębnych zalicza się postępowanie:

- 1) w sprawach małżeńskich,
- 2) w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi,
- 3) w sprawach gospodarczych,
- 4) z udziałem konsumentów,
- 5) w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych,
- 6) w sprawach o naruszenie posiadania,
- 7) w sprawach z zakresu ochrony konkurencji i konsumentów oraz w sprawie praktyk nieuczciwie wykorzystujących przewagę kontraktową,
- 8) w sprawach z zakresu regulacji energetyki,
- 9) w sprawach z zakresu regulacji telekomunikacji i poczty,
- 10) w sprawach z zakresu regulacji transportu kolejowego,
- 11) w sprawach z zakresu regulacji rynku wodno-kanalizacyjnego,
- 12) w sprawach własności intelektualnej,
- 13) nakazowe,
- 14) upominawcze,
- 15) uproszczone,
 - a także
- 16) elektroniczne postępowanie upominawcze,
- 17) europejskie postępowanie nakazowe,
- 18) europejskie postępowanie w sprawie drobnych roszczeń.

3.2. Tryb nieprocesowy

Systematyka postępowania nieprocesowego jest bardziej złożona, ponieważ w ramach tego trybu postępowania rozpoznawane są dwie grupy spraw cywilnych: rozpoznawane w ramach przepisów regulujących postępowanie nieprocesowe na mocy przepisów Kodeksu postępowania cywilnego oraz przepisów szczególnych.

Na mocy przepisów Kodeksu postępowania cywilnego w postępowaniu nieprocesowym rozpoznawane są sprawy:

- 1) z zakresu prawa osobowego,
- 2) z zakresu prawa rodzinnego, opiekuńczego i kurateli,
- 3) z zakresu prawa rzeczowego,
- 4) z zakresu prawa spadkowego,
- 5) z zakresu przepisów o przedsiębiorstwie państwowym i samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego,
- 6) z zakresu prawa pracy,
- 7) depozytowe,
- 8) rejestrowe.

Według przepisów KPC o postępowaniu nieprocesowym rozpoznawane są także sprawy, które zostały uregulowane w innych aktach prawnych.

3.3. Czynności podejmowane przez organy postępowania w zakresie badania trybu postępowania

Weryfikacja, w jakim trybie sprawa powinna być rozpoznana oraz czy podlega rozpoznaniu według przepisów o postępowaniu odrębnym, następuje w każdej sprawie z urzędu. Obowiązek ten został nałożony na przewodniczącego na wstępnym etapie postępowania (art. 201 § 1 KPC) oraz na sąd rozpoznający daną sprawę (art. 201 § 2 oraz art. 202 KPC). Stosownie do dyspozycji przepisu art. 201 KPC, badaniu podlega to, jakie postępowanie jest właściwe dla żądania zgłoszonego przez stronę, a nie to, w jakim postępowaniu i jakich roszczeń strona powinna dochodzić²¹. Strona (uczestnik postępowania) jest bowiem dysponentem swojego żądania, które powinno się dokładnie określić w piśmie inicjującym postępowanie (art. 187 § 1 pkt 1 oraz art. 511 KPC), sąd nie jest zatem upoważniony do zastępowania strony w określeniu żądania²².

²¹ Post. SN z 10.9.2009 r., V CSK 75/09, Legalis.

²² Zob. post. SN z 6.9.1994 r., III CRN 36/93, Legalis.

Pierwszym etapem weryfikacji trybu, w jakim sprawa powinna być rozpoznana oraz czy podlega rozpoznaniu według przepisów o postępowaniu odrębnym, jest ocena dokonywana przez przewodniczącego po wpłynięciu sprawy do sądu. Ocena ta jest dwuetapowa, w pierwszej kolejności należy zweryfikować, czy sprawa powinna zostać rozpoznana w trybie procesowym, czy w trybie nieprocesowym. W przypadku uznania przez przewodniczącego, że właściwy do rozpoznania danej sprawy jest tryb procesowy, przewodniczący w drugiej kolejności obowiązany jest do ustalenia, czy sprawa powinna zostać rozpoznana w postępowaniu zwykłym czy też w ramach postępowań odrębnych. Po dokonaniu wstępnego badania właściwego trybu postępowania przewodniczący wydaje stosowne zarządzenia, a sprawa zostaje zarejestrowana w odpowiednim repertorium. W przypadku gdy w sprawie może zostać wydany nakaz zapłaty, przewodniczący wydaje zarządzenie o skierowaniu sprawy na posiedzenie niejawne. Dotyczy to wydania nakazu zapłaty zarówno w postępowaniu upominawczym, jak i w postępowaniu nakazowym, mimo że przepis art. 201 § 1 KPC literalnie wskazuje jedynie postępowanie upominawcze²³. Zakresem oceny przewodniczącego na tym etapie jest jedynie dopuszczalność wydania nakazu zapłaty w zakresie roszczenia objętego żądaniem strony, a nie ocena, czy zachodzą podstawy do wydania nakazu zapłaty. Ocena istnienia podstaw do wydania nakazu zapłaty należy do sądu rozpoznającego sprawę, który w przypadku stwierdzenia braku podstaw do wydania nakazu zapłaty skieruje sprawę do postępowania zwykłego lub odpowiedniego postępowania odrębnego.

Zarządzenie przewodniczącego w zakresie skierowania sprawy do odpowiedniego trybu lub do rozpoznania w ramach postępowania odrębnego nie polega na zaskarżeniu²⁴. Zarządzenie przewodniczącego o rozpoznaniu sprawy w danym trybie lub w ramach postępowania odrębnego nie wiąże sądu, jednak rozpoznanie sprawy w innym postępowaniu wymaga stosowanego zarządzenia przewodniczącego lub postanowienia sądu²⁵. Zaskarżeniu w drodze zażalenia polega dopiero zarządzenie przewodniczącego w przedmiocie przekazania sprawy do innego trybu (art. 394 § 1 pkt 4 KPC).

Stosownie do art. 202 KPC, do obowiązku sądu należy badanie prawidłowości trybu postępowania z urzędu w każdym stanie sprawy. Zgodnie z art. 201

²³ T. Szancilo, w: T. Szancilo (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 1–505³⁹. Tom I, Warszawa 2019, komentarz do art. 201, Nb 1, Legalis.

²⁴ Zob. uchw. SN z 22.7.1994 r., III CZP 87/94, Legalis.

²⁵ Uchw. SN z 19.4.2007 r., III CZP 11/07, Legalis.

§ 2 KPC, jeżeli sprawę wszczęto lub prowadzono w trybie niewłaściwym, sąd rozpoznaje ją w trybie właściwym lub przekazuje właściwemu sądowi do rozpoznania w takim trybie. Zmiana trybu postępowania może nastąpić w każdej fazie postępowania, również na etapie postępowania apelacyjnego²⁶. Oznacza to, że po wpłynięciu środka zaskarżenia (zażalenia lub apelacji) przewodniczący powinien dokonać oceny charakteru sprawy przed nadaniem jej dalszego biegu, a w razie konieczności wydać odpowiednie zarządzenia. Sąd II instancji nie jest bowiem związany oceną charakteru sprawy dokonaną przez przewodniczącego sądu I instancji albo ten sąd przy jej rozpoznawaniu w I instancji²⁷. Należy jednak zaznaczyć, że sąd II instancji nie może skierować sprawy do postępowania uproszczonego w sytuacji, w której sprawa ta nie została rozpoznana przez sąd I instancji w tym postępowaniu, mimo istnienia podstaw określonych w art. 505¹ KPC. Należy podzielić stanowisko wyrażone przez Sąd Najwyższy, że sąd II instancji rozpoznaje sprawę w postępowaniu uproszczonym (art. 505¹⁰ KPC) tylko wówczas, gdy w takim postępowaniu rozpoznał ją sąd I instancji. Jeżeli przewodniczący w zarządzeniu wydanym na podstawie art. 201 § 1 KPC nie skierował sprawy do rozpoznania w postępowaniu uproszczonym, a następnie sąd nie wydał postanowienia o rozpoznaniu sprawy w tym postępowaniu odrębnym, to należy uznać, że sprawa nie została rozpoznana w postępowaniu uproszczonym, choćby zostały spełnione warunki określone w art. 505¹ KPC²⁸.

W przypadku stwierdzenia, że postępowanie toczy się w niewłaściwym trybie, niezależnie od etapu postępowania, na którym to następuje, sąd obowiązany jest zgodnie z art. 201 § 2 KPC do wydania postanowienia o podjęciu postępowania w innym trybie lub postanowienia o podjęciu postępowania w innym trybie i przekazaniu sprawy sądowi właściwemu, jeżeli zmiana trybu będzie skutkowałą niewłaściwością sądu. Postanowienie o podjęciu postępowania w innym trybie i postanowienie o przekazaniu sprawy stanowią dwoma odrębne orzeczenia. Postanowienia takie, zgodnie z art. 148 § 3 KPC, sąd może wydać na posiedzeniu niejawnym. Sąd, któremu sprawa została przekazana, jest związany postanowieniem o przekazaniu sprawy. Nie dotyczy to przypadku przekazania sprawy sądowi wyższego rzędu. Sąd ten w razie stwierdzenia swej niewłaściwości przekazuje sprawę innemu sądowi, który uzna za wła-

²⁶ Zob. post. SN z 30.6.2016 r., I CZ 46/16, Legalis; uchw. SN z 19.4.2007 r., III CZP 11/07, Legalis.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Post. SN z 16.6.2004 r., I PZP 1/04, Legalis.

ściwy, nie wyłączając sądu przekazującego. Jednocześnie sąd ten, może stwierdzić niewłaściwość trybu postępowania.

Zgodnie z zasadą kontynuacji, czynności dokonane w trybie niewłaściwym pozostają w mocy (art. 200 § 3 w zw. z art. 201 § 2 KPC), jednak każda strona może żądać powtórzenia czynności sądu dokonanych bez jej udziału. Dla zasadności żądania powtórzenia czynności sądu dokonanych bez udziału strony nie jest istotna przyczyna jej nieobecności przy dokonaniu danej czynności. Przyczyna ta ma jednak znaczenie w perspektywie czynności, jakie powinien podjąć sąd po zmianie trybu postępowania. Jeżeli nieobecność strony wynikała z uchybienia sądu, np. z uwagi na nieprawidłowe zawiadomienie o terminie dokonania czynności lub terminie posiedzenia, na którym dokonano danej czynności, sąd z urzędu powinien powtórzyć taką czynność, a wniosek strony o powtórzenie czynności jest dla sądu wiążący. Natomiast jeżeli nieobecność strony wynikała z przyczyn leżących po jej stronie, np. strona nie stawiała się na posiedzenie, na którym dokonano danej czynności mimo prawidłowego zawiadomienia, to sąd nie jest związany wnioskiem strony w zakresie powtórzenia czynności. Jeżeli czynność została dokonana bez udziału strony z uwagi na specyfikę danego trybu postępowania (np. zgodnie z art. 515 KPC w postępowaniu nieprocesowym sąd może, stosownie do okoliczności, przesłuchać świadków i biegłych bez przyrzeczenia oraz mimo nieobecności uczestników), to w przypadku zmiany trybu postępowania sąd powinien taką czynność powtórzyć z urzędu niezależnie od wniosku strony w tym zakresie, jeżeli w zmienionym trybie postępowania czynność ta dokonywana jest przy udziale strony. Wniosek strony o powtórzenie takiej czynności jest dla sądu wiążący. Jeżeli czynność taka nie została powtórzona, to w tym zakresie występuje nieważność postępowania z uwagi na pozbawienie strony możliwości obrony swoich praw (np. poprzez zadawanie pytań świadkom – zob. art. 379 pkt 5 KPC).

Postanowienie o podjęciu postępowania w innym trybie oraz postanowienie o przekazaniu sprawy podlegają zaskarżeniu zażaleniem do sądu II instancji na podstawie art. 394 § 1 pkt 4 KPC. W ramach rozpoznawanego zażalenia sąd II instancji może badać zarówno prawidłowość trybu postępowania, jak i to, czy sprawa została prawidłowo skierowana do postępowania zwykłego lub odrębnego. Sąd II instancji rozstrzygając w przedmiocie zażalenia może zatem określić nie tylko inny tryb postępowania jako właściwy, ale również

może przekazać sprawę do innego sądu, z uwagi na konieczność skierowania sprawy do właściwego postępowania odrębnego²⁹.

Natomiast w przypadku prowadzenia sprawy w ramach niewłaściwego postępowania odrębnego zmiana rodzaju postępowania w ramach tego samego trybu, tj. zmiana z postępowania odrębnego na postępowanie zwykłe, zmiana z postępowania zwykłego na postępowanie odrębne oraz zmiana z jednego postępowania odrębnego na inne postępowanie odrębne, następuje na podstawie zarządzenia przewodniczącego składu. Zarządzenie takie nie podlega zaskarżeniu pod warunkiem, że zmiana rodzaju postępowania nie wywołuje konieczności przekazania sprawy sądowi właściwemu (np. sądowi gospodarczemu, w przypadku przekazania sprawy do postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych). Jeśli zachodzi konieczność przekazania sprawy do sądu właściwego niezbędne jest wydanie odpowiedniego postanowienia przez sąd, stosownie do art. 200 § 14 KPC, na które przysługuje zażalenie (zob. art. 394 § 1 pkt 4 KPC).

3.4. Powiązania pomiędzy postępowaniem procesowym a postępowaniem nieprocesowym

W pierwszej kolejności należy omówić relacje, jakie występują pomiędzy postępowaniem procesowym a postępowaniem nieprocesowym. W tym celu należy odwołać się do przepisu art. 13 § 1 zd. 1 KPC, zgodnie z którym sąd rozpoznaje sprawy w procesie, chyba że ustawa stanowi inaczej. O zakwalifikowaniu danej sprawy cywilnej do rozpoznania w trybie procesowym bądź w trybie nieprocesowym ustawodawca decyduje, albo wprost wskazując na właściwość trybu nieprocesowego, albo pośrednio, poprzez wskazanie potrzeby oceny charakteru sprawy, przy uwzględnieniu ustawowych kryteriów rozgraniczenia obu trybów postępowania. Przynależność konkretnej sprawy do trybu nieprocesowego, wynikająca z oceny charakteru sprawy, dotyczy jedynie sytuacji wątpliwych, w których brak jest wyraźnego przepisu przewidującego rozpoznanie takiej sprawy cywilnej w postępowaniu nieprocesowym, lecz w orzecznictwie i doktrynie przyjmuje się takie rozwiązanie, wbrew ustawowemu domniemaniu właściwości trybu procesowego (zob. art. 13 § 1 zd. 1 KPC). Sytuacja taka ma miejsce w odniesieniu do spraw: o uregulowanie sposobu korzystania z rzeczy wspólnej, o zmianę treści lub sposobu wykonywania służebności drogi ko-

²⁹ T. Szancilo, w: T. Szancilo (red.), Kodeks postępowania cywilnego, *op. cit.*, komentarz do art. 201, Nb 5, Legalis.

niecznej lub służebności przesyłu, o pozbawienie małżonka samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym oraz zainicjowanych wniesieniem zażalenia na odmowę dokonania czynności notarialnej³⁰.

Od zasady rozgraniczenia postępowania procesowego od postępowania nieprocesowego, zawartej w art. 13 § 1 zd. 1 KPC, występują jednak wyjątki. Niepełne rozgraniczenie obu trybów postępowań cywilnych wymaga uwzględnienia powiązań wewnątrzsystemowych między postępowaniem procesowym a postępowaniem nieprocesowym. Zagadnienie to zostało uregulowane w ramach następujących przepisów: art. 445¹, art. 445¹ w zw. z art. 451, art. 618, art. 618 w zw. z art. 688 KPC oraz art. 618 w zw. z art. 688 w zw. art. 567 KPC.

Zgodnie z art. 445¹ § 1 KPC, jeżeli sprawa o rozwód lub o separację jest w toku, nie może być wszczęte odrębne postępowanie dotyczące władzy rodzicielskiej nad wspólnymi małoletnimi dziećmi stron lub o ustalenie kontaktów z nimi. Ponadto, zgodnie z art. 445¹ § 2 KPC postępowanie w sprawie dotyczącej władzy rodzicielskiej lub kontaktów wszczęte przed wytoczeniem powództwa o rozwód lub o separację ulega z urzędu zawieszeniu, a o władzy rodzicielskiej lub kontaktach przez cały czas trwania sprawy o rozwód lub o separację sąd orzeka w postępowaniu zabezpieczającym. Regulacja ta znajduje odpowiednie zastosowanie do spraw o unieważnienie małżeństwa (zob. art. 451 KPC). Powyższe jest odzwierciedleniem zasady integralności wyroku rozwodowego wyrażonej w art. 58 § 1 KRO, zgodnie z którą w wyroku orzekającym rozwód sąd rozstrzyga m.in. o władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem obojga małżonków i kontaktach rodziców z dzieckiem.

Powołane powyżej przepisy regulują wzajemne powiązanie między postępowaniem procesowym w sprawach o rozwód, separację i unieważnienie małżeństwa z postępowaniem nieprocesowym w sprawach o:

- 1) powierzenie wykonywania władzy rodzicielskiej (art. 579 KPC i art. 107 KRO),
- 2) ograniczenie władzy rodzicielskiej (art. 579 KPC, art. 107 i 109 KRO),
- 3) zawieszenie wykonywania władzy rodzicielskiej (art. 579 KPC i art. 110 KRO),
- 4) pozbawienie władzy rodzicielskiej (art. 579 KPC i art. 111 § 1 i 1a KRO),
- 5) przywrócenie władzy rodzicielskiej (art. 579 KPC i art. 111 § 2 KRO),

³⁰ Zob. M. Walasik, K. Markiewicz, Założenia wstępne dotyczące przepisów o postępowaniu nieprocesowym w nowym Kodeksie postępowania cywilnego przyjęte przez zespół problemowy Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego do spraw postępowania cywilnego, PS 2012, Nr 9, s. 107.

- 6) ustalenie sposobu utrzymywania kontaktów z dzieckiem (art. 579 KPC i art. 113¹ KRO),
- 7) ograniczenie kontaktów z dzieckiem (art. 579 KPC i art. 113² KRO),
- 8) zakazanie kontaktów z dzieckiem (art. 579 KPC i art. 113³ KRO).

Co do zasady, ww. kategorie spraw rozpoznawane są w postępowaniu nieprocesowym. Jednak kwalifikacja tych spraw zmienia się z chwilą wszczęcia postępowania procesowego w sprawach o rozwód, separację lub unieważnienie małżeństwa. W czasie trwania procesu o rozwód lub o separację nie może być wszczęta odrębna sprawa o zaspokojenie potrzeb rodziny i o alimenty pomiędzy małżonkami albo pomiędzy nimi a ich wspólnymi małoletnimi dziećmi co do świadczeń za okres od wytoczenia powództwa o rozwód lub o separację. Pozew lub wniosek o zabezpieczenie w takiej sprawie sąd przekaże sądowi, w którym toczy się sprawa o rozwód lub o separację, w celu rozstrzygnięcia według przepisów o postępowaniu zabezpieczającym (art. 445¹ KPC).

Czynności podejmowane przez organy procesowy zależeć będą od momentu, w którym zostało wszczęte postępowanie nieprocesowe. Po pierwsze, jeżeli postępowanie nieprocesowe w sprawach dotyczących władzy rodzicielskiej oraz kontaktów z dzieckiem zostało wszczęte w toku postępowania w sprawach o rozwód, separację lub unieważnienie małżeństwa, Przewodniczący stosownie do art. 445¹ § 1 i art. 201 w zw. z art. 13 § 2 KPC powinien wydać odpowiednie zarządzenie w zakresie trybu postępowania i skierować sprawę na posiedzenie (zgodnie z art. 148 § 3 w zw. z art. 13 § 2 KPC może to być posiedzenie niejawne), celem wydania postanowienia w przedmiocie przekazania sprawy do sądu właściwego, tj. do sądu okręgowego, w którym toczy się postępowanie o rozwód, separację lub unieważnienie małżeństwa, a także rozpoznania złożonego wniosku w ramach postępowania zabezpieczającego. Zgodnie bowiem z art. 507 KPC, sprawy w przedmiocie władzy rodzicielskiej oraz kontaktów z dzieckiem należą do właściwości rzeczowej sądów rejonowych, natomiast sprawy o rozwód, separację i unieważnienie małżeństwa, zgodnie z art. 17 pkt 1 KPC, należą do właściwości rzeczowej sądów okręgowych. Po drugie, jeżeli postępowanie w sprawie dotyczącej władzy rodzicielskiej lub kontaktów zostaje wszczęte przed wytoczeniem powództwa o rozwód, separację lub unieważnienie małżeństwa, to z chwilą wszczęcia postępowania o rozwód, separację lub unieważnienie małżeństwa postępowanie to ulega z urzędu zawieszeniu. Sąd rozpoznający sprawę dotyczącą władzy rodzicielskiej lub kontaktów z dzieckiem, obowiązany jest wydać stosowne postanowienie w przedmiocie zawieszenia postępowania. Sąd postanowi podjąć postępowanie dotyczące władzy rodzicielskiej lub kontaktów, jeżeli w prawo-

mocnym orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie o rozwód, separację lub unieważnienie małżeństwa nie orzeczono o władzy rodzicielskiej lub kontaktach z dzieckiem. Podjęcie postępowania następuje z urzędu na podstawie art. 180 § 1 *in principio* w zw. z art. 13 § 2 KPC, po uprawomocnieniu się orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie o rozwód, separację lub unieważnienie małżeństwa. Sąd obowiązany jest wydać stosowne postanowienie w tym przedmiocie. W wypadku, w którym w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie o rozwód, separację lub unieważnienie małżeństwa orzeczono o władzy rodzicielskiej lub kontaktach z dzieckiem, postępowanie nieprocesowe ulega umorzeniu (art. 445¹ § 2 oraz art. 445¹ § 2 w zw. z art. 451 KPC). Sąd wydaje postanowienie o umorzeniu postępowania, w którym jednocześnie umarza nawzajem koszty stron poniesione w postępowaniu (art. 182 § 4 w zw. z art. 13 § 2 KPC).

Zgodnie z projektem ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw³¹ regulacja zawarta w art. 445¹ § 2 KPC ulegnie zmianie. Zgodnie z projektowanym art. 445¹ § 2 KPC, jeżeli postępowanie w sprawie dotyczącej władzy rodzicielskiej lub kontaktów zostało wszczęte przed wytoczeniem powództwa o rozwód lub o separację, sąd przekaze sprawę sądowi, w którym toczy się sprawa o rozwód lub o separację.

Kolejne powiązanie pomiędzy postępowaniem procesowym a postępowaniem nieprocesowym wynika z kompleksowego charakteru postępowania nieprocesowego o zniesienie współwłasności³². Zgodnie z art. 618 § 1 KPC w postępowaniu o zniesienie współwłasności sąd rozstrzyga także spory o prawo żądania zniesienia współwłasności i o prawo własności, jak również wzajemne roszczenia współwłaścicieli z tytułu posiadania rzeczy. Zatem w postępowaniu nieprocesowym o zniesienie współwłasności podlegają załatwieniu, oprócz sprawy dotyczącej ukształtowania prawa przez zniesienie współwłasności, także inne sprawy wymienione w przepisie art. 618 § 1 KPC, które zasadniczo są rozpoznawane w procesie. Zgodnie z art. 618 § 2 KPC z chwilą wszczęcia postępowania nieprocesowego o zniesienie współwłasności odrębne postępowanie procesowe w sprawach o prawo żądania zniesienia współwłasności, o prawo własności oraz o wzajemne roszczenia między współwłaścicielami jest niedopuszczalne. Sprawy o prawo żądania zniesienia współwłasno-

³¹ Druk sejmowy Nr 3254, Sejm VIII kadencji.

³² Zob. zob. uchw. SN z 20.5.2011 r., III CZP 24/11, Legalis; post. SN z 28.10.2004 r., III CK 423/04, Legalis, zgodnie z którym „wszystkie sprawy rozpoznawane w ramach postępowania o zniesienie współwłasności (podział majątku) składają się na jedną całość, co powoduje, że mamy w takich sytuacjach do czynienia z jedną sprawą – o podział majątku wspólnego”.